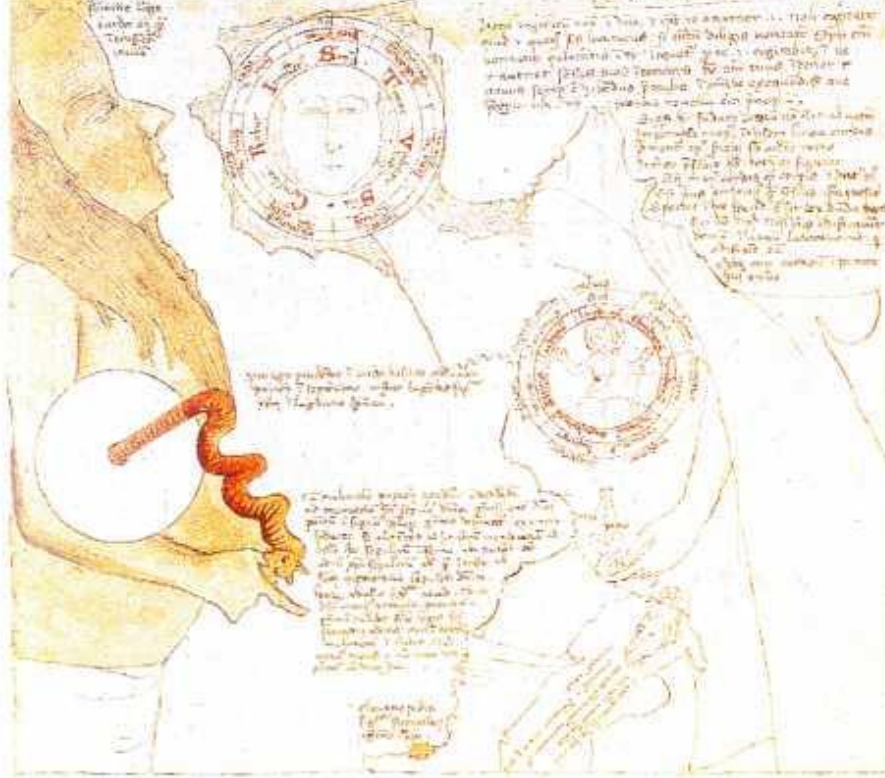


Kifejezéspatológia

Dr. Tényi Tamás

- a) *A pszichiátriai betegek képi tevékenysége* felől: Opicinus Canistrától, Prinzhorntól Morgenthaleren át - a mai gyakorlatig.
- b) *Művészé lett betegek és művészbetegek tevékenysége* felől: A beteg művészekről: az olyan betegekről, akik művészé váltak, híresek lettek, Wölflitől és Navratil pácienseitől, Friedrich Schröder-Sonnensternen át az „art brut” képviselőig. A művészbetegekről: a patográfiák világából, pl. Van Gogh esetéből.
- c) *A pszichiátria kor- és kórtörténete* felől: főként művészek kezéből származó ábrázolások tanúskodtak a betegségről, a betegekről, azok helyzetéről, kezeléséről az elmeintézeti világról. A boszorkányokat ábrázoló egykori képeket is ide vehetjük, hisz „az ördögtől megszállottak” legtöbbször pszichotikusok voltak, arckifejezésük és kóros tüneteik is erre utaltak.
- d) *A pszichiátria és a művészet, a kettő kapcsolatának kérdései* felől.

Legtöbben elsőként Opicinus Canistris (1296-1351) nevű paviai pappal, annak rajzaival és pergamenen készült ábráival foglalkoztak (1. ábra). Egy Salomon nevű művészettörténésznek már 1936-ban feltűntek a vatikáni könyvtár *Codex Palatinus*-ának különös, a kor jellemzőitől alapvetően eltérő ábrái, amelyeket - nevezett élettörténetének figyelembevételével - elsőként Kris (1952, 1971) véleményezett szkizofrénias eredetűnek. A tehetséges pap több teológiai tanulmányt is írt, és hátramaradt 200 oldalas naplója sok érdekes térképprajzzal. Pénzügyi visszaélései - feltehetően simonia - miatt plébániájáról elbocsátották és kiközösítették. Az avignoni pápai bíróságon kapott írnoki állást, ahol könyvdíszítői tehetségét is kamatoztathatta. A már régebben is a melankóliára hajló ember pszichózisa 1334-ben robbant ki, amikor pártfogója és jótevője - XXII. János - halála után XII. Benedeket választották pápának. Az új pápa szerinte tulajdonképpen az őt megillető helyet „bitorolta”.



Das menschliche Auge ist ein wunderbares Werk der Natur. Es ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Die Natur hat es so eingerichtet, dass es in der Lage ist, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Das menschliche Auge ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Es ist ein wunderbares Werk der Natur, das es ermöglicht, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Das menschliche Auge ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Es ist ein wunderbares Werk der Natur, das es ermöglicht, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Das menschliche Auge ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Es ist ein wunderbares Werk der Natur, das es ermöglicht, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Das menschliche Auge ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Es ist ein wunderbares Werk der Natur, das es ermöglicht, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Das menschliche Auge ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Es ist ein wunderbares Werk der Natur, das es ermöglicht, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Das menschliche Auge ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Es ist ein wunderbares Werk der Natur, das es ermöglicht, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Das menschliche Auge ist ein Organ, das in der Lage ist, die Welt um uns herum zu sehen und zu verstehen. Es ist ein wunderbares Werk der Natur, das es ermöglicht, die verschiedenen Farben und Formen der Welt zu unterscheiden. Dies geschieht durch die Wirkung der Lichtstrahlen, die durch die Linse des Auges auf die Netzhaut fallen. Die Netzhaut wandelt diese Lichtstrahlen in elektrische Signale um, die über den Sehnerv zum Gehirn weitergeleitet werden. Dort werden diese Signale in Bilder übersetzt, die wir dann sehen können.

Philippe Pinel (1745-1826) az 1793-ig bilincsbe verve és láncon tartott elmebetegek felszabadítója, a pszichiátriai-orvosi rendszer és szemlélet egyik úttörőjének; megértő, humanista magatartásának ezen a téren is tanúi lehetünk. Első esetéről 1801-ben *Orvosi filozófiai értekezések az elmebetegségről, a mániáról* címmel megjelent művéből értesülhetünk. Leírta, hogy a gyógyuló betegekbe visszatérnek az erkölcsi és művészi értékek, készségek, melyeket segíteni, erősíteni kell. E felfogását egy párizsi órászmester esetében is érvényesítette, akit a kor szellemének megfelelően az örökmozgó gondolata foglalkoztatott, s egy ilyen „perpetuum mobilét” akart készíteni. Technikai próbálkozásai mellett minden falat, ajtót terveivel firkáit tele.

Auguste Ambroise Tardieu (1818-1874) elsőként alkalmazta az elmebetegség bizonyítására betegeinek rajzát az igazságügyi orvostanban. 500 rajzot gyűjtött össze, s azokat betegeinek megjegyzéseivel, gondolataival értelmezte. Egyik híres esetének rajzain spirálok, vonalak stb. hallucinációk nyomán jöttek létre

A mai napig is hat Cesare Lombroso (1835-1909), korának kiemelkedő pszichiátere, kriminológusa, antropológusa. Tőle származik a „lángész és örület” gondolata; azonos című könyve 1864-ben jelent meg, és hat kiadást ért meg. Az elmebetegség, sőt a bűnözés eredetében az öröklődést tartotta alapvetőnek. A zseni adottságát a pszichózissal hozta - ugyancsak örökletes - kapcsolatba

TARTALOM.

I.	Fejezet.	A lángész lélektana éa rokonsága az örültséggel	9
II.	«	Az időjárás és az évszakok befolyása a lángeszü emberekre és az örültekre.....	21
III.	«	Az éghajlat befolyása a nagy emberek születésére.....	24
IV.	«	A faj és család befolyása a lángészre és az örületre.....	27
V.	"	Lelkibeteg nagy szellemek: Hamngton, Bolyai, Codazzi, Ampere, Comte, Newton, Schopenhauer.....	38
VI	«	Költői és hnmorisztikus tehetséggel megáldott lelkibetegek	61
VII.	«	Az örültök művészete.....	80
VIII.	«	A grafománia.....	90
IX.	«	A próféták és a forradalmárok.....	100
X.	o	Különös ismertetőjelei azon lángeszü embereknek, akik örültek voltak	105
XI	*	Összefoglalás	108

Lelkibeteg nagy szellemek: Harrington, Bolyai, Codazzi, Ampere, Comte, Schumann, Tasso, Cardano, Swift, Newton, Rousseau, Lenau, Széchenyi, Schopenhauer.

A lángész és őrültség között tapasztalt érintkező pontok azt bizonyítják, hogy mind a két állapot előfordulhat egy és ugyanazon egyénben, amit persze nem úgy értünk, hogy a kettőt felcserélhetjük egymással. A történelem számtalan példáját nyújtja annak, hogy lángeszű emberek nemcsak hogy igen gyakran hallucinálnak, hanem valósággal örültek, akiknek mániájuk van.

Ampere, a nagy természettudós, tűzbe dobta egy nagyszerű értekezését a kémia jövőjéről, mert azt hitte, hogy azt az ördög diktálta neki.

Mozart-nak az volt a mániája, hogy az olaszok meg akarják mérgezni.

Rossini, a nagy olasz zeneszerző 1848-ban palotát vett. Mikor megtudta, hogy nagyon drága vásár volt, az a mániája támadt, hogy teljesen tönkre van téve és az emberek alamizsnájára szorult. Egy másik mániája az volt, hogy elvesztette a tehetségét, azért abbahagyta a munkát és egy ül tálában nem akart zenéről beszélni, amíg D'Ancona elmeorvos gondos és ügyes kezelése vissza nem adta a művészetnek.

Schumann, a világ egyik legnagyobb zeneszerzője, gazdag családból származott; teljesen átengedhette magát művészetének, bájos és hozzá méltó felesége volt és mindene, amit csak kívánt. Mégis már 23 éves korában búskomorságban szenvedett, 46 éves korában egészen belebolondult abba a gondolatba, hogy vannak beszélő asztalok, amelyek mindent tudnak és mindent elárulnak az embernek. Egyes hangok üldözték, amelyek egész zenedarabokká épültek ki a lelkében. Azt képzelte, hogy Beethoven és Mendelssohn a sírból diktálják neki a szerzeményeit. 1854-ben beugrott egy folyóba. Hiába húzták ki a vízből, néhány nap múlva meghalt Bonnban. Boncolása alkalmával kiderült, hogy agya és csontrendszerére súlyosan beteg volt.

A legnagyobb újkori matematikusok közé tartozik a magyar *Bolyai Farkas*, akinek nagyon gyakran olyan pillanatai és cselekedetei voltak, amelyek kétségtelenül örültségre vallanak. Egy alkalommal tizenhárom katonatisztet hívott ki párbajra és minden küzdelem után egy melódiát játszott el a hegedűjén, amely abban az időben az egyetlen bútor darab volt a házábanál. Mikor nyugdíjba helyezték, kinyomatta halotti jelentését - üresen hagyva a dátumot — aztán ravatalt épített magának (még két kiváló matematikusnak telt öröme ebben a különös szórakozásban.) Hat évvel később újra kinyomatta halotti jelentését és végrendeletében meghagyja örökösénél, hogy sírjára egy almát tegyen - Éva, Paris és Newton emlékére. Ennek dacára Bolyai a mértani tudományokat új alapra fektette s amellet drámairással is sikeresen foglalkozott.

Torquato Tasso, az olaszok egyik világhírű költője, akinek műveit a világ minden nyelvére lefordították, szintén örült volt. Egy napon, valószínűleg hallucináció állapotban, vad dühei kirántotta törét és le akart szúrni egy hercegi szolgát, aki éppen belépett. A toscanai követ, aki jelen volt ennél az esetnél, beszéli, hogy a költőt hercegi pártfogója elzáratta, nem annyira azért, hogy megbüntesse, hanem azért, hogy ideje legyen lecsillapodni és meggyógyulni.

A szerencsétlen Tasso különböző országokban járt, de kínzó gondolatai és szomorú látomásai nem hagyták nyugton. Ok nélküli lelki furdalások elkeserítették az életét. Borzasztóan félt a pokoltól és három levélben bevádolta magát az inkvizíciónak, amiért nem él eléggé istenfélő életet.



Giacominno l'ultim fia
Di color che nell' ebbrezza
D'un amor a te Maria
No giurava; zezza, zezza - !

Maria - - - - - Ci calma ..
« Questo piego con quel ch'è po contene.
« Sanfido Mariai Bianchi pigli;
« Di non fallir recapit egl ti on.
« Colla moglie uidean, he gatti e figli.
« Tu tal peritto a Sui rimesso.
« Cresci onor, gloria al progresso - !
« Passera fare o Blanchin into.
« Chi alla notte, ci pensò io ... !
« Si vedrà da quest' quello,
« Che si fa del Belmondello ... !
« Noi cervelli altrui mi fico.
« Stieno in guardia .. ! Sui non dico .. !

Monomániás vagy paranoiás beteg« rajza, Lombroso »Graphologie« (1896) című könyvéből. Egy ember törrel (vagy késsel?) a kezében leszúrní készűl egy szeműveges, emberfejű, szájában levelet tartó állatot. Mindezt a szerző szimbolikusknak tartja: a beteg téveszméi képi megjelenítésének



ALMARE DEI DEI
in onore dell'ig. lito
Eroe della Patria
D. Caspara Virginia
Direttore del Real
Manicomio di Aversa

Ugyancsak »uralkodói személyiséget« ábrázol az aversai elmeógyógyintézet egy paranoiásnak tartott betege. Koronákkal kerettel, sokféle, cirádás betűkkel aláírt szöveggel. (Lombroso grafológiai könyvéből)

Charcot tanítványa, Auguste Marié (1865-1934) Villejuifben volt a pszichiátriai kórház főorvosa, ahonnan Párizsba került, s a Szent Anna-kórház igazgatója és egyetemi tanár lett. Villejuifben alapította meg ötévi gyűjtés után 1905-ben az „Elmebetegek múzeumát” őskori leletekkel és a betegek munkáival. Eredetileg az általa kezelték szórakoztatására készült, és csak később keltett fel a világban széles körű érdeklődést. Így kerülhetett sor Párizsban kiállításra. A múzeumban hosszú ideig folytak kutatások, s Marié körül színvonalas kör alakult ki. Egyik tanítványa J. Rogues de Fursac volt, aki több diagnosztikus célú munkát is írt a gyűjteményről

Ugyancsak tőle indult el Marcel Réja (1873-1957), aki elmebetegek rajzával, költeményeivel egyaránt foglalkozott, s erről 1907-ben könyve is jelent meg. Kitűnő megfigyeléseiben - elődjeivel ellentétben - nem diagnosztikai, nozológiai szempontok vezették. Pácienseinek képeit és rajzait három nagy csoportra osztotta: Az elsőbe a művészi érték nélküliek tartoztak, gyakran firák vagy kivehetetlen ábrák, a másodikba a dekoratív jellegűek, főként ornamentikával, míg a harmadikat valamilyen gondolatot vagy érzelmet kifejezők képeztek. Ő is foglalkozott betegei képeinek primitív törzsek, ősbárlangok lakóinak alkotásaihoz való hasonlóságával. A művészeti és irodalmi téren szakemberként is gazdagon tevékenykedő Réjáról csak később derült ki, hogy ez valójában álnév, s Paul Gaston Meunier orvost, pszichiátert takarja...

Walter Morgenthaler (1882-1965) a Bern melletti waldai elmegyógyintézetben Adolf Wölflí nevű szkizofrénias betegéről (1864-1949) 1921-ben megjelent, *Egy elmebeteg mint művész* című úttörő könyvében mint művésztől, s munkájáról mint művészi teljesítményről írt .



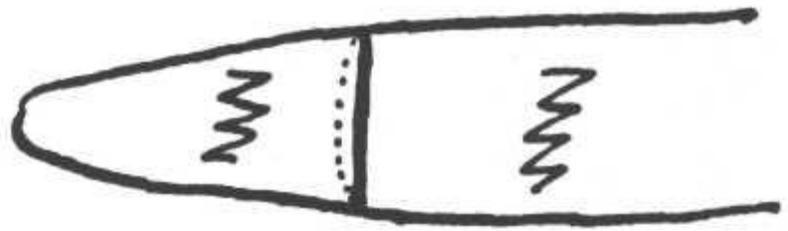
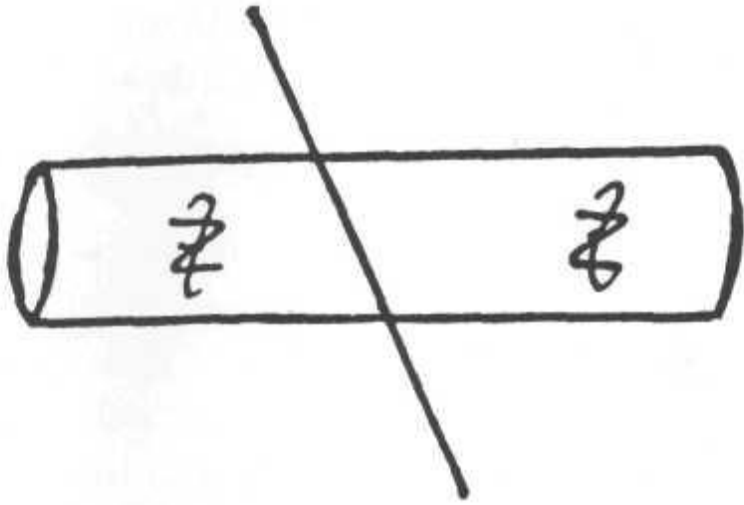
Mérföldkő a fejlődésben Hans Prinzhorn (1886-1933) munkássága, akinek *Elmebetegek képalkotása* („Bildnerer der Geisteskranken”) című könyvét először 1922-ben, másodszer 1923-ban, s változatlan utánnymásban 1968-ban adták ki. A heidelbergi klinika 5000 darabból álló gyűjteményét dolgozta fel. A szerző a Kari Wilmann klinikai igazgató által alapított gyűjtést folytatta, és német, olasz, osztrák, svájci, valamint holland elmegyógyintézetekből is gazdagította anyagát. Először művészettörténetből szerzett diplomát. Csak ezután lett orvos, és került az említett klinikára. A filozófus, grafológus Ludwig Klagesnek követőjeként anyagát — nyilván az ő hatására — elsősorban formai elemzés alá vette.

A gyűjtemény 75%-ában szkizofréniások művei találhatóak. A játékoság, a forma, az ornamentika, a rend és az ábrázolókézség mellett Prinzhorn részletesen foglalkozott a szimbólumokkal, a kórképből átvetülő kóros mechanizmusokkal (hasadás, disszociáció, autizmus stb.). Lombrosóhoz hasonlóan ő is egybeveti anyagát a gyermekek rajzával. Ugyancsak analógiákat keres a primitív, az archaikus és a középkori művészetben.

Lélekelemzőként először alkalmazta a képi kifejezést Oscar Pfister (1873-1956), aki Jósé nevű művészbetegével rajzoltatott, és ezt szóbeli közléssel együttesen használta fel. Más irányú anyaggyűjtésével egybevetve esztétikai célokra is felhasználta: az expresszionizmust próbálta ezúton megközelíteni.

Hermann Rorschach (1884-1922) - a nevéhez fűződő világhírű teszt feltalálója — két úttörő tanulmányt is írt. Az elsőben (1913) egy 44 éves, elmagányosodott szkizofrénias művészi ambíciójú szobafestő *Utolsó vacsora című* képét elemzi

A második — ismertebb esetében — egy szkizofrénias férfibetegével pszichoanalitikus kezelést kísérelt meg, s közben rajzoltatott, festetett vele (1914, 5. ábra). A 27 esztendőös Z. nevű férfibetege több alkalommal feküdt pszichiátriai osztályon, kezdetben kataton, majd paranoid nagyzásos és üldöztetéses téveszmékkal.



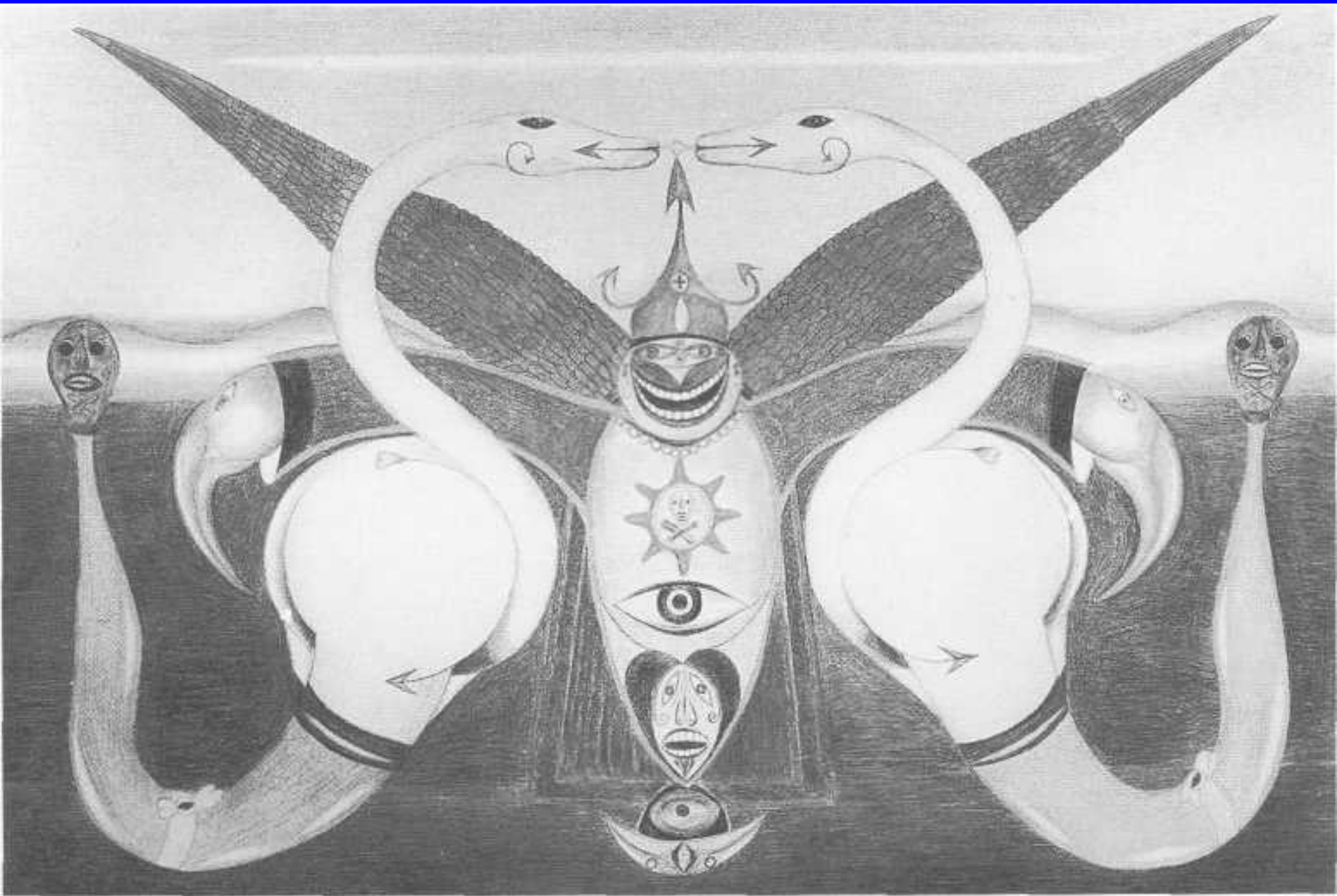
Róbert Volmat (1921—1998) már kezdő pszichiáter korában foglalkozott Villejuif és Villeevrard osztályain a képi kifejezés pszichopatológiájával, az első francia *atelier* megnyitásának gondolatával. 1950-ben a párizsi Szent Anna-kórházban a Világ Pszichiátriai Kongresszus alkalmával hatalmas, nagy sikerű kiállítást rendezett, melynek anyagát 1956-ban *Pszichopatológiai művészet* („L'art psychopathologique”) címmel, könyv formájában is feldolgozta. 1959-ben Veronában megalapította a Nemzetközi Kifejezés-pszichopatológiai Társaságot (a SIPE-t, Société Internationale de Psychopathologie de l'Expression). 1960-ban lett a besanconi egyetem professzora. A Világ Pszichiátriai Társaságban (World Psychiatric Association) ugyancsak kialakította a megfelelő szekciót, és sokat dolgozott, szervezett, vezette a SIPE-t haláláig.

A kifejezés, a képalkotó tevékenység pszichopatológiaiának története most inkább az *egyéneken, a művésszé vált betegeken és beteggé vált művészek*en keresztül folytatható. Felmerült a „pszichopatológiai művészet” fogalma (Volmat, 1955), hisz a nagy elődök, Lombroso, Réja is az „elmebetegek művészet”, Jaspers a „szkizofréniás művészet” kifejezést használta. Újabban hallhattunk „látomásos művészetről” („visionary art”), amelynek múzeuma is van Baltimore-ban

Luis Wain (1860-1932). Textilkereskedő fiaként született 1860-ban, s Londonban lett rajztanár. 1882-től rajzolt, s 1884-ben nősült meg. Felesége azonban 1887-ben mellrák következtében elhunyt. Annak betegágyán volt egy macska, amelyet ismételten lerajzolt. A magányos ember látogatóinak arcát szőtte bele a macskarajzokba. A „Luis Wain-macskák” igen híresek lettek, s a művészt 1890-ben az Angol Nemzeti Macskaklub tiszteletbeli elnökévé is választották. 1917-től üldöztetéses téveszmék jelentkeztek nála, és szkizofrénia miatt került a Napsbury-kórházba. Ott is halt meg 1939-ben, amiről a New York Herald Tribune-ban a következő hír jelent meg: „Meghalt Wain, aki százötvenezer macskát rajzolt.”



Friedrich Schröder-Sonnenstern (1892-1982) (Bader, 1970; Bader, Navratil, 1978). Számos könyvet írtak, sőt filmet is készítettek róla *Az egyetlen Frigyes* címmel. Egy részeges postás tizenhárom gyerekéből ő másodiknak született. Már 14 esztendőskorában nevelőintézetbe került. Húszéves korában szkizofréniásnak diagnosztizálták. Csavargó életet élt, koldult, csempészett, üzletelgetett, szélhámoskodott. Gustav Grass néven tíz esztendőn át tartózkodott Berlinben, ahol egy misztikus szekta alapítójaként „Első Eliot napkirálynak” nevezte magát. Festésre és rajzolásra adta a fejét, és műveit a következő szignóval adta el: „Doktor phil. Eliot Grass von Sonnenstern, az egyetemi tudományok szakpszichológusa.” Mint jós és magnetoterapeuta kuruzslás, család miatt ismételten összeütközött a törvénnyel, s elmegyógyintézetbe került, ahol aszociális pszichopátának diagnosztizálták. Festményei minden külső hatástól mentes egyéni stílust képviseltek, különleges tehetségét bizonyították. Színei, szimbolikája, sajátos szimmetriái eredetieknek bizonyultak

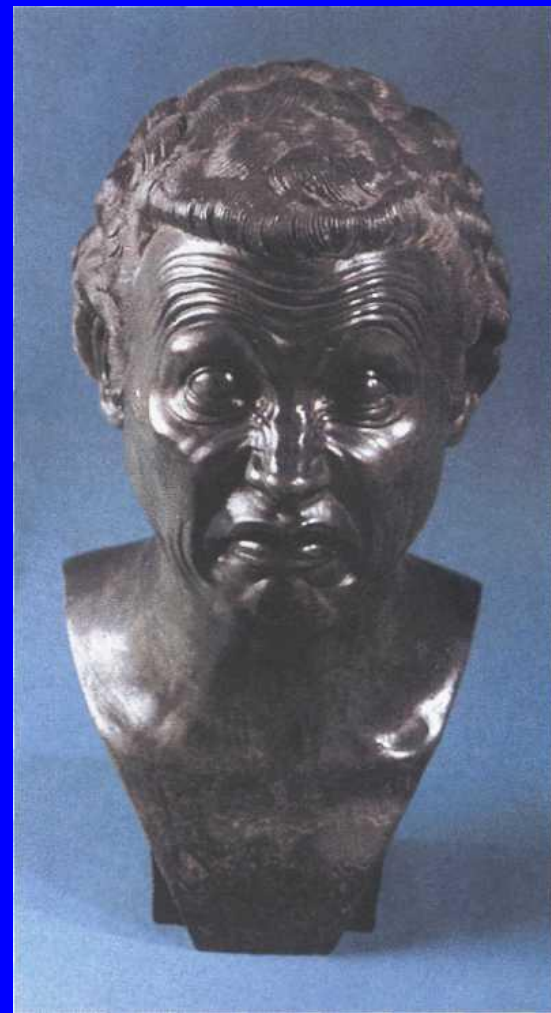


Beteggé vált művészek közül emeljünk ki két példát: Messerschmidtet és Van Goghot.

Kris elemezte Messerschmidt esetét, aki életének vége felé, 1771-ben lett pszichotikus: paranoid szkizofrénia. A művész halála után 69 műve megoldatlan probléma maradt, melyeket az utódok *Karakterfejeknek* nevezték el. Ugyanis a realiztikus ábrázolás mellett - illetve a pszichózis megjelenése után - stílusa megváltozott, és nagyon különös grimaszozó torzókat készített.



Franz Xavér Messerschmidt kompenzált állapotának megfelelő realiztikus műve: Kovachich Márton György portréja (Szépművészeti Múzeum, Budapest).



Franz Xavér Messerschmidt pszichózisát kifejező alkotása, amely »A gyermekesen síró« címet viseli -sajátos patológiás (szagundort kifejező) grimasz (Szépművészeti Múzeum, Budapest).

A képzőművészet egyik legnagyobb zsenije s egyben a beteggé váló művész egyik legérdekesebb példája Vincent van Gogh (1853-1890). Nem véletlen, hogy oly sokan foglalkoztak vele, s betegségének problémája a mai napig sem megoldott. Erről számos, ám ellentmondásos vélemény látott napvilágot.

Jaspers Van Gogh alkotó munkásságát betegségé zajlásával párhuzamosan, a következő szakaszokra osztja

1. 1886-ig naturalista, majd impresszionista korszak.
2. 1887-ben a színhatás tovább fokozódik, csendéletek és virágok születnek.
3. Az 1887 második felétől 1888 nyaráig terjedő időszakban a szkizofrénia lassú kialakulását véli a vonalvezetés „fogalmi” jelentkezésében, a lényegmegragadásban, a valóság legmélyebb lényegének ábrázolásában.

4. 1888 nyarán a már addig is kínzó feszültség még erőteljesebbé válik, amit a legnagyobb fegyelemmel igyekszik legyőzni, ahogy ez pl. a Saint-Maries-ből való *Falusi utca* vagy az *Arles-i kávéházban* című rajzain látható

5. A feszültség a szkizofréniás folyamat nyomán nő, s ez a vonalak dinamikájában is megmutatkozik. A festő még kontrollálja a feszültséget, erre utal a mozgalmasság a ciprusfaképeken. A vonalak mozgalmassága, gazdagsága azonban már eluralkodik.

1889-1890-ben a hatalmas feszültség közepette elszegényedés és bizonytalanság jelentkezik. A tárgyak valódi ábrázolása helyett a sok vonal egyértelműen inkább az érzelmi világot, az izgatottságot fejezi ki.

A fenti leírás alapján Jaspers szkizofréniásnak minősíti Van Goghot, miként Havas (1939), Westerman Holstijn (1951), Pickford (1967) és mások. In der Beeck (1982) epilepsziásnak véli.





Mű – betegség – diagnózis változásai

Van Gogh

József Attila

Nietzsche

Georg Trakl

Sylvia Plath

1.eset. *i.l.*

Születési dátum: 1902. február 21.

Eredeti foglalkozása: mérnöki egyetemi hallgató

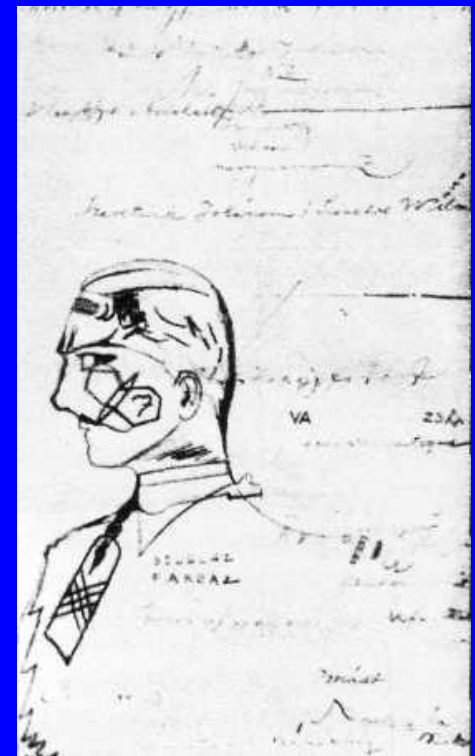
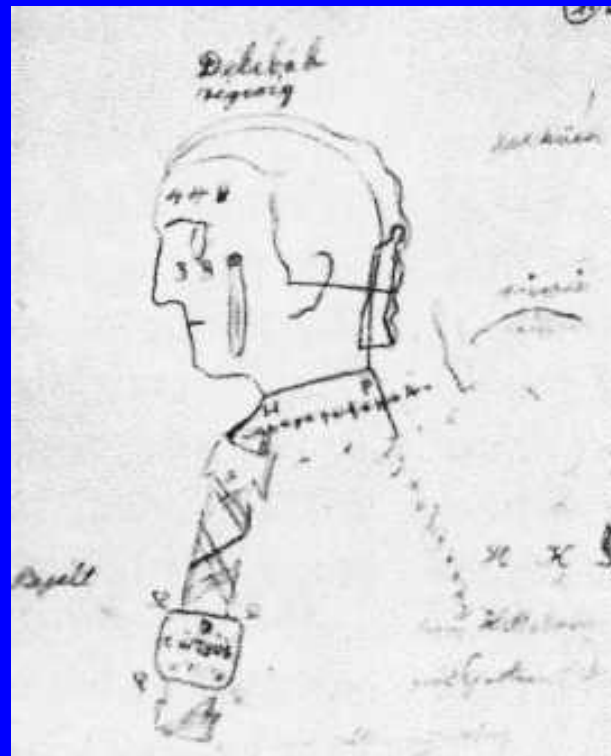
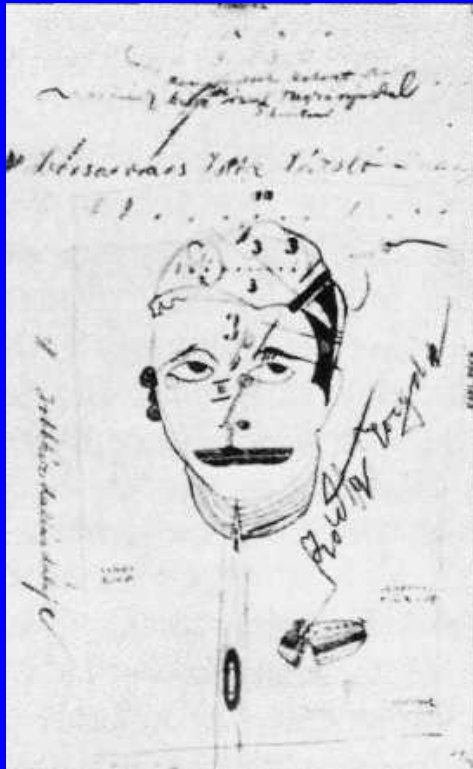
Diagnózis: skizofrénia

A páciens 1923. decembert 4-től 1925. március 29-ig kezeltük a Pécsi Egyetemi Ideg- és Elmeklinikán.

Családi anamnézis: kóros adat nincs.

Személyi anamnézis: a páciens 16 éves korában visszavonulttá, introvertálttá vált és meditációval foglalkozott. Ugyanebben az időben izgága lett, főleg éjszaka, és zavarta a családját. A gimnázium felső osztályában észrevették, hogy a tanulásban hanyatlott annak ellenére, hogy előzetesen lelkiismeretes, tehetséges és szorgalmas gyermek volt. Ez időben hallucinációi is voltak. 17 éves korában elment hazulról és négy hónapra eltűnt. Üldöztetési téveseszméi miatt hagyta el otthonát. 21 éves korában öngyilkossági kísérlet miatt kórházba került; üldöztetési téveseszméi voltak, agresszív volt és súlyos pszicho-motoros nyugtalanságot mutatott.

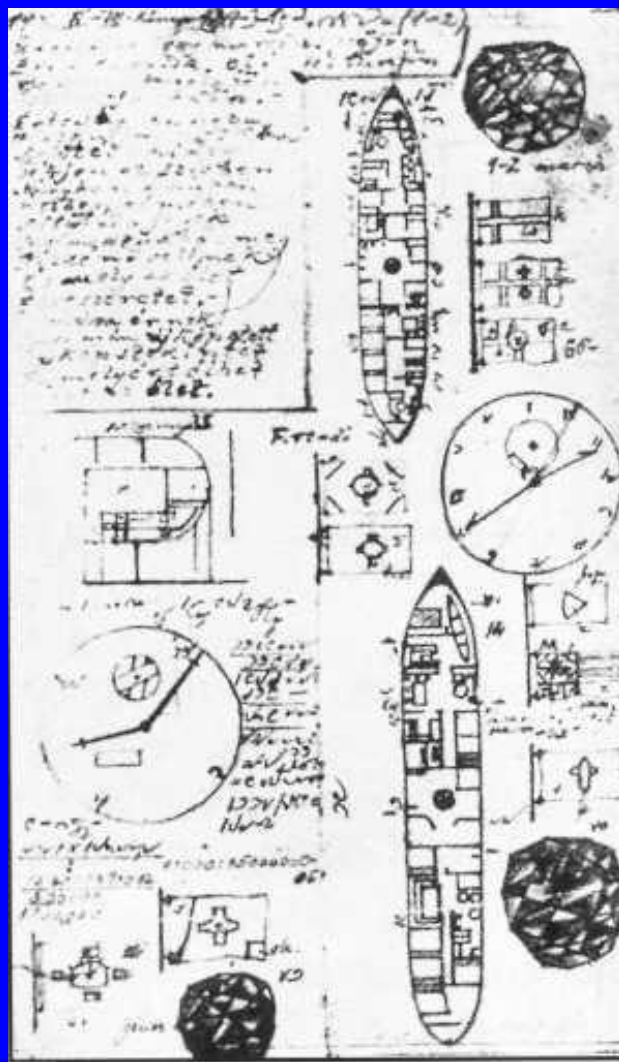
Az **első csoportban** a rajzlap teljes felszínét szavak, betűk, számok, fejek és alakok töltik be, minden összeköttetés nélkül. Ezek a művek a skizofrén páciensek összefüggéstelen nyelvével, a szósalátával hasonlíthatók össze. A rajzolt fejek rendszerint profilban vannak. Néha a vonalak majdnem teljesen láthatatlanok, máskor erősen, nagy energiával meghúzott és ismételten megerősített vonalakat rajzolt.



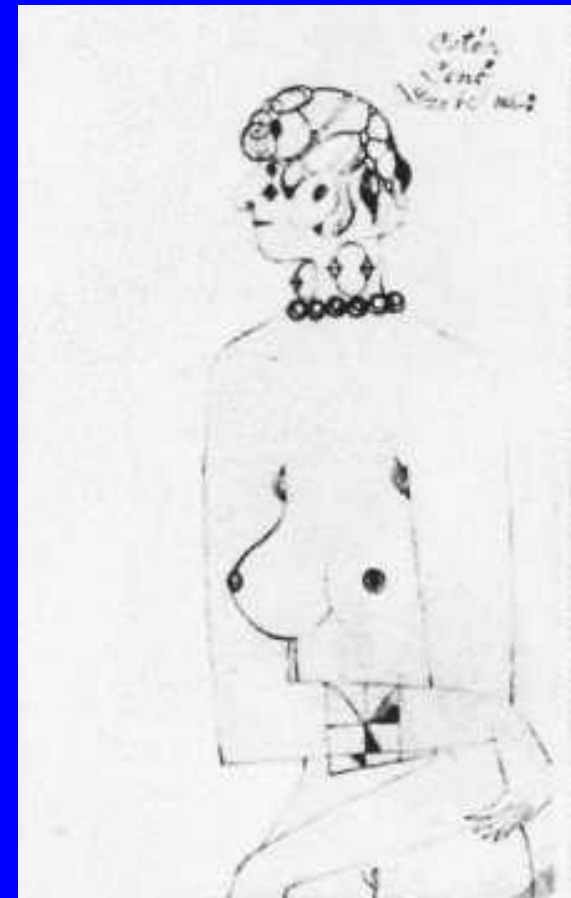
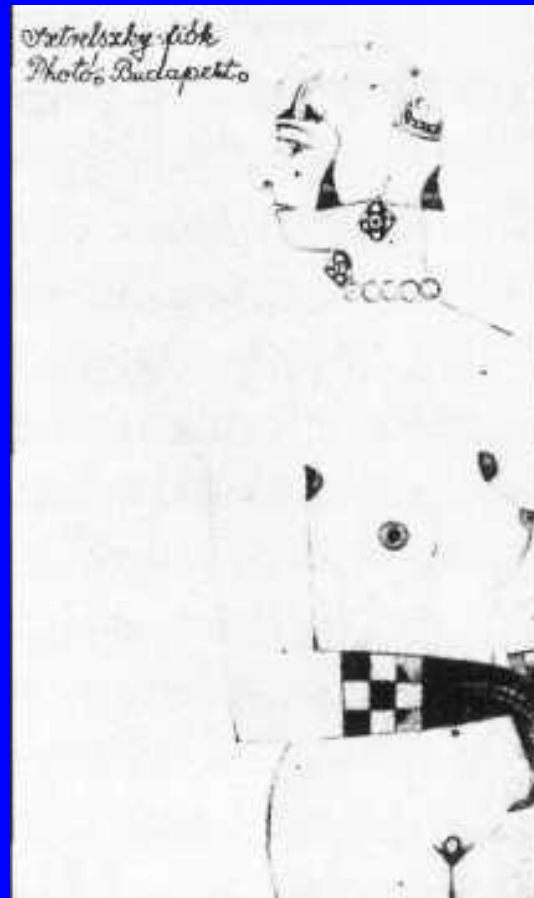
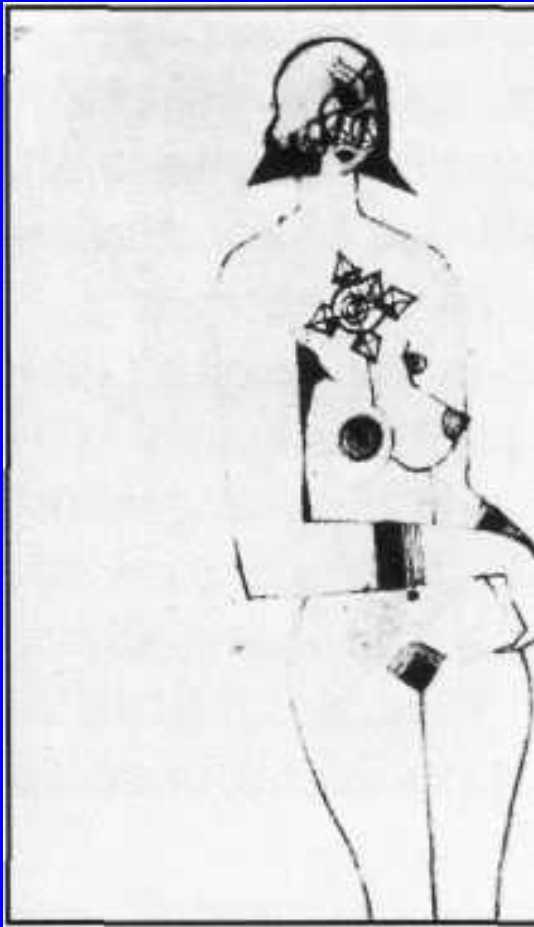
A **második csoport** rajzai Magyarország térképeit ábrázolják. Természetesen ezek a rajzok nem pontos térképek. A helységek földrajzi helyüknek nem megfelelően, rossz helyen vannak jelölve.



A rajzok **harmadik csoportja** „műszaki rajznak” nevezhető és gépeket ábrázol. Ezeken a rajzokon is feltűnő a részletek sztereotip ismétlése.



A rajzok **negyedik csoportja** pornográf jellegű. Többnyire meztelen nőket ábrázol sztereotipen rajzolva a fejtől a comb közepéig. A melleket és a nemi szerveket erősen hangsúlyozza.



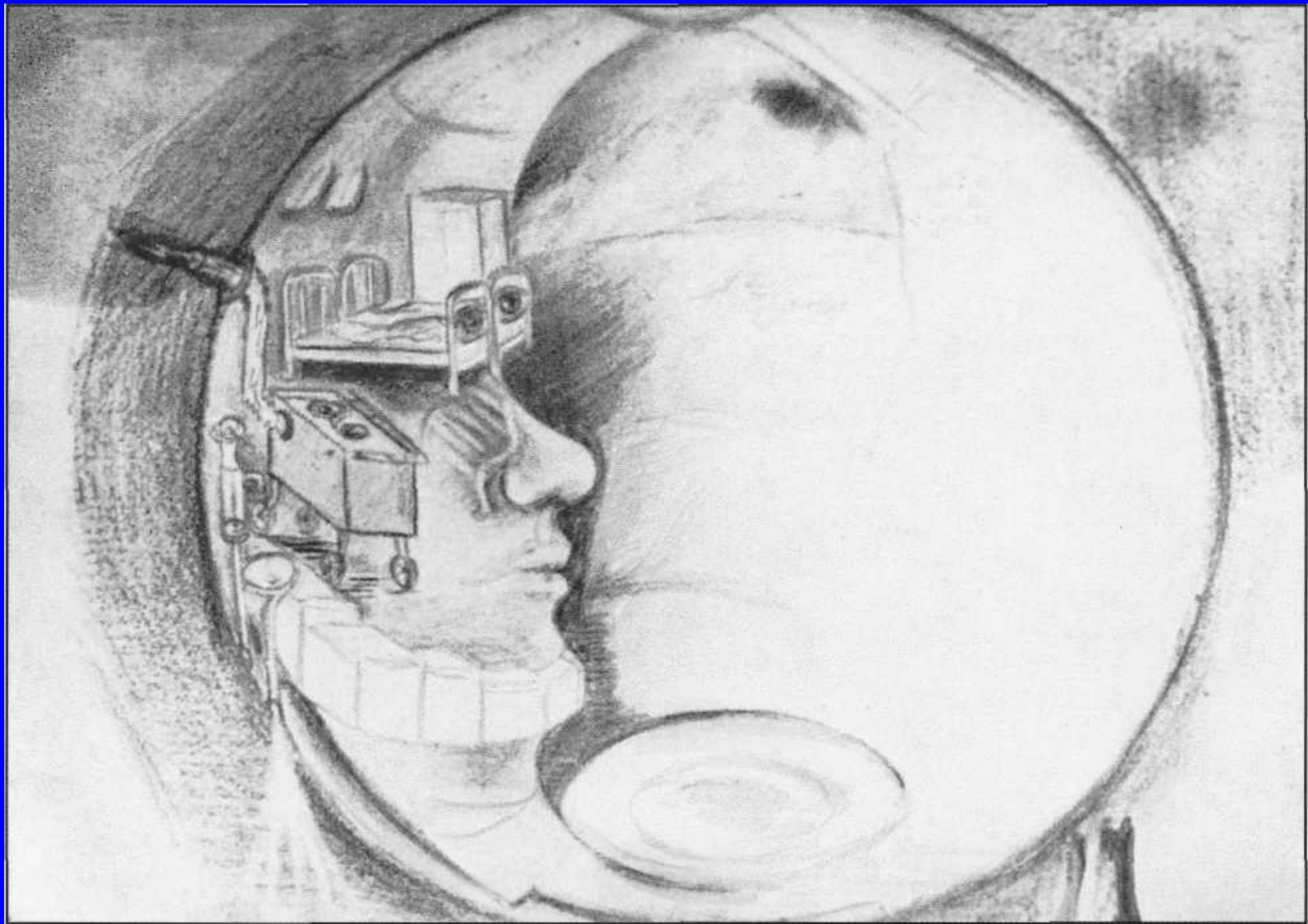
12. eset. *K. s.*

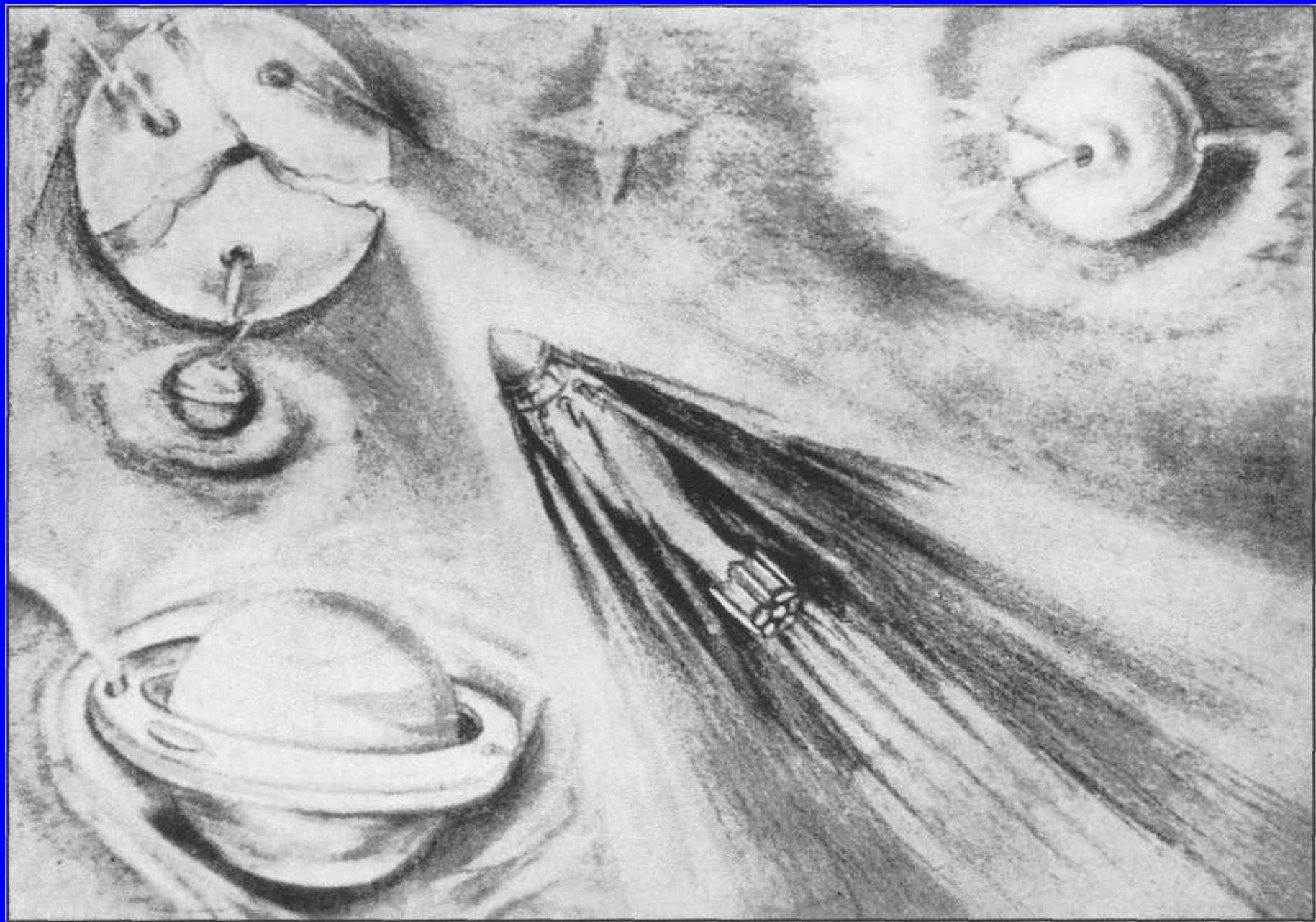
Születési dátum: 1912. október 28. *Eredeti foglalkozása:* festőművész *Diagnózis:* paranoid skizofrénia 1954. augusztus 18-tól 1954. december 31-ig a Pécsi Egyetemi Ideg- és Elmeklinikán ápolták

és már korábban, 1953-ban és 1954-ben egy állami kórházban is kezelték.

Pszichiátriai állapot: a páciens hangulata labilis volt, általában deprimált. Magatartása modoros. Gondolattársításait paranoid téveseszmék uralták. Hallucinációi nem voltak. Értelmi képessége megfelelt tanultsági fokának. Felesége szerint a páciens magatartása az utolsó három évben megváltozott, nagyon féltékeny lett. Néha magában beszélt. Attól félt, hogy kémekkel van körülvéve: „az emberek megfordulnak utánam az utcán és kémkednek rám”. Kétszer támadta meg feleségét, és azzal vádolta, hogy titkait elmondta. Attól félt, hogy felesége elfogja árulni és titkait továbbadja. Senkiben sem bízott. A „titkai” alatt rajzait és festményeit értette, melyeket bezárt egy szekrénybe. Az utcára nem ment ki többé, mert „az egész világ figyel, még az is érdekli őket, hogy hány grammos a székletem”.







Műveit egészen különböző stílusuk alapján két részre oszthatjuk.

Az első csoport olyan képekből áll, amelyeket a betegség legsúlyosabb állapotában csinált még a kezelés előtt. Ezek szimbolikus ceruzarajzok, melyeket csak a páciens magyarázatával lehet megérteni.

A második csoportban azok a munkák vannak, amelyeket betegsége előtt és azok, amelyeket felgyógyulása alatt csinált. Ezek a festmények naturalista stílusúak.



MÁNIÁS DEPRESSZIÓ

13. eset. v. L.

Születési dátum: 1912. május 30. *Eredeti foglalkozása:* elemi iskolai tanító *Diagnózis:* mániás depressziós pszichózis 1932. január 13-tól 1932. szeptember 1-ig kezelték a Pécsi Egyetemi Ideg- és Elmeklinikán.

Egy hónappal felvétele után, spontán kezdte el a verseit primitív rajzokkal illusztrálni. Azzal dicsekedett, hogy milyen nagy tehetsége van a költészetben és önmagát „a sápadt huszár”-nak, „a mester költő”-nek nevezte. Levelezőlapokat és színes folyóiratokból képeket gyűjtött állítva, hogy ezeket mind ő festette. Emberi alakokat rajzolt, amint egymást csókolják.





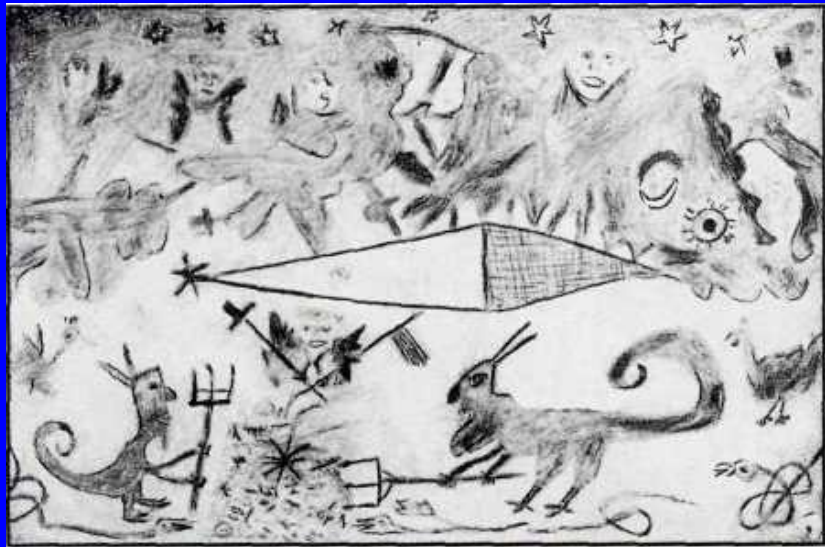
ALKOHOLOS HALLUCINÓZIS

15. eset. *N.N.*

Ennek a betegnek a kórtörténete elveszett. Az első világháború alatt kezelték a Pécsi Egyetemi Ideg- és Elmeklinikán.

Reuter professzor szerint, aki erre a betegre emlékezett, a páciens a vasúti társaság alkalmazottja volt és alkoholos hallucinózisban szenvedett.

Szörnyetegeket rajzolt, amelyeket hallucinációi alatt az alkoholos delíriumban látott. Ezeknek a szörnyeknek gyakran emberi feje és teste van. Egy másik, gyakran ismételt alak egy négylábú állat, amelyből számos kígyófej nő ki. A kígyó az egyik kedvenc motívuma.



A szerzőket általában a páciensek műveinek egyik vagy másik jellegzetessége érdekelte csak. A figyelmet többnyire a stílusváltásra hívták fel olyan esetekben, ahol az meglehetősen hangsúlyozott volt (Ferdière 1951, Kaplan és Sakheim 1955, Meyer 1954). Mások a tartalommal foglalkoztak és a színek eredetiségére utaltak. Prinzhorn (1922) szerint sok esetben a színek elfojtják a kompozíció figuráit. Továbbá a motívumok ornamentális jelleget vettek fel. A szerzők egyes művekben a vonalvezetés különlegességét jelzik.

Reitman (1948) a következőképpen érzékelteti az elmebetegek rajzainak jellegzetességeit: sűrítés, szimbolizmus, agglutináció, sztereotípia, perszeveráció. Más esetekben az összefüggések hiánya, kaotikus rendszertelenség és oda nem illő színek jellemzik a rajzokat.

A tartalom

Pácienseink munkáinak tanulmányozása alapján a következő kérdéseket tehetjük fel: van-e olyan témakör műveikben, amelyet a szépművészetben még nem fejeztek ki? Válaszunk erre negatív. A betegek munkájának pszichológiai tere beszűkült a normális műalkotásokhoz viszonyítva. Ennek ellenére gazdagabb tartalmat találhatunk a páciensek műveiben, amikor hallucinációikat ábrázolják vagy bizonyos szimbolizmussal illúzióikat vetítik elénk. A páciensek munkáinak gyakran latens tartalma is van, amelyet a manifeszt, a látható, nyilvánvaló tartalom álcáz.

A kompozíció

A mi pácienseink alkotásai között, amelyeket az aktív vagy újra fellángoló betegség állapotában készítettek, semmi nyomát nem találjuk ilyen tudatos konstrukciónak. Az egyensúly hiánya a személyiség szétesésével van kapcsolatban.

A skizofrén páciensek rajzait az jellemzi, hogy a rendelkezésükre álló felszint teljesen kitöltik. Ez nyilvánvalóvá válik Morgenthaler (1942) páciensének esetében is.

A stílus

A stílus szempontjából az elmebetegek alkotásait több kategóriába oszthatjuk. A közös diagnosztikai jelek alapján több szerző igyekezett az elmebetegek festményeit különböző csoportokba osztani. Cesar (1954) osztályozása elfogadható és hasznos:

1. Szimbolikus, vonalas rajzok, amelyek hasonlóak az archaikus és a gyermekrajzokhoz;
2. Mértani vonalas rajzok, amelyek hasonlóak az absztrakt művekhez;
3. Freud szimbólumokat jelképező művek, amelyek a középkori és a bizánci periódusra emlékeztetnek;
4. Világos és sötét vonalas rajzok akadémiai jelleggel.

A vonal

Pácienseink anyagában megállapíthatjuk, hogy a vonalak rajzolása nagyjából változatlan, és ha a vonalat mint rögzített mozdulatot tekintjük, az a skizofrén pácienseknél monoton. Ennek ellenére a skizofrén betegek egyhangú vonalai nem hasonlíthatók össze a gyermekrajzokkal vagy népművészeti alkotásokkal, habár bizonyos hasonlóság itt is felfedezhető.

Pácienseink műveit gyakran megszakított vonalak jellemzik. Az ilyen vonalak hálózata különös, eredeti benyomást kelt. A fent említett tulajdonságok leginkább a skizofrén páciensek műveire vonatkoznak.

A mániás páciensek vonalvezetése egészen más. Itt a vonalak gyors, nagy ívet alkotnak. Ez a pácienseknek azt a törekvését jelzi, hogy mindent a legkisebb időn belül akarnak elvégezni.

A forma alkotása

A pszichotikus betegek nem törődnek a formák esztétikai és technikai befejezettségével. Azzal sem törődnek, hogy hogyan alkotnak összeköttetést a különböző felszínek között. Annak ellenére, hogy alakjaik gyakran konvencionálisak, ezeket egyénien használják.

A színek és a világítás hatása

Pácienseink kezében a formaadás bizonytalan. A sötét és a világos felszínek, valamint a színek megválasztása is nagyon egyéni. A megvilágítást és az árnyékolást, valamint a félárnyékokat a vonalak között egyénien alkalmazzák

A tér

Ebben a részben a mélységhatást kívánjuk tárgyalni, amely a művekben a perspektívát adja. Roy (1958) szerint a skizofrén páciensek műveikben egy stabil világ képét kívánják megtartani és igyekeznek a teret kitölteni.

A mi gyűjteményünkben a művek nagy része kétdimenziós, mélységhatás nélkül. Ez nem meglepő, mivel a perspektíva használata ismeretlen, ha a páciens nem részesült művészi képzésben. A perspektivikus módszer eltűnése viszont igen jellemző azokra a festőkre, akik képzésük után betegedtek meg.

A testalak arányai és a mozgás

Az elmebetegek rajzaiban a test arányai nem felelnek meg az anatómiai valóságnak. Ez vonatkozik úgy az álló, mint a mozgásban levő alakokra.

Az elmebetegek műveiből hiányzik a mozgásban levő alakok ábrázolása. Morgenthaler (1942) skizofrén betegek műveinek részletes tanulmányozása alapján megállapította, hogy „a mozgást relatíve ritkán ábrázolják”

A hallucinációk ábrázolása

Kris (1952) elemezte F. Xavér Messerschmidt szobrász alkotásait, amelyeken az emberi torzók ajkai elváltoztak a skizofréniás megbetegedés alatt. Az arcok egyikén az ajkak csőrszerűen vannak kidolgozva. Ez valószínűleg a szobrász visszatérő látomásán alapul, amely szerint a rossz szellemek megtámadják az ajkait. Tehát ezek az ábrázolások nem aktuális hallucinációk ábrázolásai, hanem inkább önarcképek, amelyek a páciens reakcióját fejezik ki a hallucinált kínzásokkal szemben.

N. N. (15. eset) alkoholos hallucinózisban szenvedő páciensünk látomásait féltékenységi téveseszméivel kapcsolta össze. Ilyen módon kívánta a feleségét fenyegetni a szörnyetegek által, akiket lerajzolt, és meg akarta őt győzni arról, hogy ezek valóban léteznek. Hogy gyermekeit megvédje, ugyanekkor jóindulatú démoni tulajdonságokkal rendelkező szörnyeteget is rajzolt. Ezáltal rajzai részben a primitív népek bálványaihoz váltak hasonlóvá.